

ve böylece bir fiilin iki fâili olabileceğini kabul etmiştir. Fiilin işlenmesi meselesinde söz konusu edilen istitâat veya acz birer araz olmakla birlikte, Allah'ın arazları cisimlere çevirmesi mümkün olduğundan, zaman faktörünü ortadan kaldırmak suretiyle bunları cismin bir parçası olarak düşünmek de mümkündür. Aslında cismi oluşturan cüzler arazlardan başka bir şey değildir.

Hız. Peygamber'den sonra yalnız icmâ-in hüccet sayılacağı, dinî hükümler konusunda nakledilen âhâd haberlerin delil kabul edilemeyeceği Hafs'a izâfe edilen görüşler arasında yer alır.

Hafs el-Ferd'i cebri benimseyen kelâmcılar arasında zikreden İbnü'n-Nedîm ona *Kitâbü't-Tevhîd*, *Kitâbü'l-İstîzâh*, *Kitâbü'l-Ebvâb fi'l-maḥlûk*, *Kitâb fi'l-maḥlûk 'alâ Ebî'l-Hüzeyl*, *er-Red 'ale'l-Mu'tezile*, *er-Red 'ale'n-Naşârâ* adlı eserleri nisbet etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 25; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 98; Eş'arî, *Maḳâlât* (Ritter), s. 154, 216, 282, 317, 318, 320-321, 339, 340, 407-408, 515; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 229-230; Kâdî Abdülcebâr, *el-Muḡnî*, VI/2, s. 5; VIII, 273; IX, 13; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 214; İbn Hazm, *el-Faṣl*, III, 81, 201; Hâkim el-Cüsemî, *Şerḫü'l-uyûn* (*Fazlû'l-i'tizâl ve ṭabakâtü'l-Mu'tezile* içinde, nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 392-393; Şehristânî, *el-Mîlel* (Kîlânî), I, 90-91; İbn Asâkir, *Tebî'nü kezîbî'l-müfterî*, s. 339-341; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 564; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 330-331; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 156, 167; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, II, 47-48; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 235, 363; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 183, 254-255, 265, 279, 285, 312; H. Bauer, "Hafsülferd", *İA*, V/1, s. 84; "Ḥafṣ al-Fard", *EP* (İng.), III, 63.

EMRULLAH YÜKSEL

HAFS b. GIYÂS

(حفص بن غياث)

Ebû Ömer Hafs b. Gıyâs
b. Talk en-Nehâî el-Ezdî
(ö. 194/810)

Ebû Hanîfe'nin talebelerinden,
Bağdat ve Kûfe kadısı.

117 (735) yılında Kûfe'de doğdu ve orada yetişti. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Süfyân es-Sevri, Hişâm b. Urve, Süleyman el-A'meş, İbn Cüreyc, Ebû İshak eş-Şeybânî ve dedesi Talk başta olmak üzere birçok âlimden hadis; Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Süfyân es-Sevri gibi âlim-

lerden fıkıh okudu. Oğlu Ömer b. Hafs ile Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî ve Ebû Hayseme Zühayr b. Harbondan hadis dinleyenler arasındadır.

Hafs, hadis münekkittelerince sika kabul edilmekle birlikte tedlîs*te bulunmakla da itham edilmiş, ömrünün sonlarına doğru hâfızasının zayıfladığı ve bu dönemde rivayet ettiği hadislerin ihtiyatla karşılanması gerektiği belirtilmiştir. İmâmiyye mezhebi mensupları onu muteber hadis râvilerinden kabul etmişlerdir. Kendisinden 3000 veya 4000 civarında hadis rivayet edilen Hafs'ın 170 hadis ihtiva eden bir cüzünün bulunduğu kaydedilir.

Hârûnürreşîd zamanında 177'de (793) Bağdat'ın doğu kesiminde iki yıl ve Kûfe'de on üç yıl kadılık yaptı. Bu görevi geçim sıkıntısı sebebiyle kabul ettiği rivayet edilir. Hafs verdiği hükümlerde basık ve tesir altında kalmazdı. Hârûnürreşîd'in hanımı Zübeyde'nin vekilinin taraf olduğu bir davada duruşma sırasında halifeden gelen mektubu kabul etmeyecek davayı onun aleyhine sonuçlandırması ve mektubu daha sonra alıp okuması üzerine halife tarafından 30.000 dirhemle mükâfatlandırılmıştı. Ancak Zübeyde Hafs'ın görevinden azledilmesi için ısrar edince Hârûnürreşîd onu Bağdat kadılığından alıp Kûfe'ye tayin etmek zorunda kaldı.

Cömert bir zat olan Hafs aldığı 300 dirhem maaşı iki arkadaşıyla paylaşırdı. Vefatında 900 dirhem borç bıraktığı nakledilir.

Hafs b. Gıyâs'ın 195 veya 196 yılında öldüğüne dair bazı kayıtlar varsa da kuvvetli rivayete göre 194'te (810) Kûfe'de vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Ṭabakât*, VI, 389-390; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîḫ*, II, 121-122; Halife b. Hayyât, *et-Ṭabakât* (Zekkâr), I, 400; Buhârî, *et-Târîḫü'l-kebir*, II, 370; Vekî, *Aḥbârü'l-ḳudât*, I, 60; II, 3, 51, 54, 261, 268, 316, 370; III, 8, 163, 172, 184-188, 285; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḫ ve't-ta'dil*, III, 185-186; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, s. 172; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 415; Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, VIII, 188-200; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 197-201; Mizâz, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 56-69; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 567-568; III, 614; a.m.f., *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 22-34; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 98-99; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍayye*, II, 138-141; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 415-418; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 68; Muhammed İbrâhim el-Cüyûşî, "Ḥafṣ b. Gıyâs Ebû 'Ömer en-Nehâî el-Kûfî el-Ḳadî", *ME*, XLVII/3 (1975), s. 346-352.

SAFFET KÖSE

HAFS b. SÜLEYMAN

(حفص بن سليمان)

Ebû Ömer Hafs b. Süleymân
b. el-Muḡire el-Esedî
(ö. 180/796)

Kıraat-i seb'a imamlarından
Âsım b. Behdele'nin
iki râvisinden biri.

90 (709) yılında doğdu. Gâdirî nisbesiyle de anıldığına bakılırsa doğum yerinin Kûfe'ye bağlı (Kerbela yakınlarında) Gâdirîye köyü (Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 183) olduğu söylenebilir. Kumaş ticareti yaptığı için "Bezzâz" lakabıyla meşhur olup İbn Ebû Dâvûd ve Hufays diye de tanınır. Üvey babası Âsım b. Behdele'nin evinde yaşadığından onun terbiyesinde yetişmiştir. Kur'an-ı Kerim kıraatini Âsım'dan öğrendi ve Kur'an'ı ona defalarca okudu. Âsım, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den öğrendiği okuyuş tarzını Hafs'a, Zir b. Hubeyş'ten öğrendiğini de diğer râvisi Ebû Bekir b. Ayyaş'a okuttuğunu söylediğine göre (Zehebî, *Ma'rifetü'l-ḳurâ'a*, I, 289) Hafs'ın kıraat ilmindeki senedi Âsım b. Behdele – Ebû Abdurrahman es-Sülemî – Ali b. Ebû Tâlib – Hz. Peygamber olarak ortaya çıkmaktadır. Hafs'ın hayatını anlatırken Ukaylî'nin zikrettiği bir rivayete göre Şebâbe b. Sevâr, Ebû Bekir b. Ayyaş'a Ebû Ömer'i (Hafs) Âsım'ın yanında görüp görmediğini sormuş, Ebû Bekir de Âsım'dan okuyan herkesi tanıdığını, ancak Hafs'ı hiç görmediğini söylemiştir (*ed-Du'afâ*, I, 271). Hafs'ın Âsım'dan hiçbir şey okumadığını ifade eden bu bilginin, aksini ortaya koyan pek çok rivayet karşısında doğruluğunu kabul etmeye imkân bulunmamakta, bu rivayete geçen Ebû Ömer'in başka bir kişi olabileceği akla gelmektedir.

Bir ara Bağdat'a giden Hafs burada bir süre Âsım'ın kıraatini okuttu. Daha sonra Mekke'ye geçip burada da Âsım'ın kıraatini öğretti. Alkame b. Mersed, Kesîr b. Zâzân, Ebû İshak es-Sebî, Ebû İshak eş-Şeybânî, Simâk b. Harb, Âsım b. Behdele, Abdülmelik b. Umeyr gibi kişilerden hadis rivayet etti. Kendisinden de Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî, Hamza b. Kâsım el-Ahvel, Amr b. Sabbâh, Ubeyd b. Sabbâh, Süleyman b. Dâvûd ez-Zehrânî ve daha pek çok kişi arz ve semâ yoluyla kıraat öğrenirken Ubeyd b. Sabbâh, Muhammed b. Bekâr b. Reyân, Ali b. Hucr el-Mervezî, Muhammed b. Harb el-Havlânî, Hişâm b. Ammâr ed-Dimaşkı